

19. Stadnik K. Ukrainian emigrant organizations and their periodicals issued in inter-war Czechoslovakia [Електронний ресурс] / Kate Stadnik // Population displacement in Eastern Europe&the USSR in the 20 century. — Режим доступу: http://www.nottingham.ac.uk/~ahzpop/resources/stadnik_emigrants.php#2.

Роман Бліхарський

УКРАЇНСЬКА РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНА ПРЕСА В ГАЛИЧИНІ
ПЕРІОДУ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1804—1867 pp.):
ЗАРОДЖЕННЯ ТА ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ

Досліджено питання зародження та становлення української релігійної періодики в Галичині першої половини ХІХ ст. у суспільно-політичному контексті доби. Розглянуто ідею видавання «Бібліотеки бесід духовних» як спробу заснувати українську національну релігійну пресу. Окреслено особливості змістового наповнення часопису «Поученіа Церковныа».

Ключові слова: релігійно-церковна преса, Українська греко-католицька церква, Австрійська імперія, Галичина, Головна Руська Рада, «Зоря Галицка», релігія, християнство, богослов'я, гомілетика, катехізис, народна мова, нація, правопис.

Исследован вопрос зарождения и становления украинской религиозной периодики в Галиции первой половины ХІХ в. в общественно-политическом контексте эпохи. Рассмотрена идея издания «Бібліотеки бесід духовних» как попытка основания украинской национальной религиозной прессы. Определены особенности содержательного наполнения издания «Поученіа Церковныа».

Ключевые слова: религиозно-церковная пресса, Украинская греко-католическая церковь, Австрийская империя, Галиция, Главная Русская Рада, «Зоря Галицка», религия, христианство, богословие, гомілетика, катехизис, народный язык, нация, правописание.

The question of origin and formation of the Ukrainian religious periodical press in Galicia of first half of the ХІХ century in a sociopolitical context of the era has been investigated.

The idea of the edition «Byblyoteka besyd duhovnih», as an attempt of the initiation of the Ukrainian national religious press, has been considered. The features of content of the edition «Poucheniya Cerkovnyya» have been defined.

Key words: *religious and ecclesiastical press, Ukrainian Greek Catholic Church, the Austrian Empire, Galicia, Golovna Rus'ka Rada, «Zoria Halycьka» religion, Christianity, theology, homiletics, catechism, the national language, nation, orthography.*

Труднощі при вивченні феномену національної релігійно-церковної преси створюють низку епістемологічних пасток, в які потрапляють науковці, коли намагаються детально розглянути предмет дослідження. Проблемним є саме поняття «українська релігійно-церковна преса», специфіка якого вимагає формувати між його компонентами ієрархію сенсів, а також позбавляє дослідників унітарності підходу у справі його вивчення. Оскільки релігія — це річ, яка виходить за межі досвідного пізнання і якій притаманна власна концепція часу та історії, а релігійні системи, що характеризуються як світові, мають ще й тенденцію до універсалізму, то надмір уваги до контексту як історичного тла, на якому відбувалося становлення предмету нашого дослідження, створює ризик побудови хибних закономірностей, заснованих на односторонніх причинно-наслідкових зв'язках.

Пошуками співвідношень між складними й багатограними категоріями релігії і політики, які знаходять своє вираження у предметі нашого дослідження, вивченням законів їхньої непростой взаємодії, дилеми примату духовної влади над світською чи навпаки займається не одне покоління дослідників та мислителів від античності до сьогодення.

XIX ст. — період на зламі епох, коли світоглядні позиції, сформовані у період Нового часу, остаточно знаходили своє вкорінення у більшості сфер життя цивілізації. У політичному та культурно-історичному сенсі це означало утвердження європоцентризму. Релігійна картина світу активно витіснялась науковою, а модель соціуму, притаманна періоду високого середньовіччя, поступилася постулатам побудови громадянського суспільства, згідно з яким носій *політичного* — це декларований громадянин, а не представник дворянства чи духівництва.

Щодо Галичини XIX ст., то варто зазначити, що роль, яку відіграло духівництво під час консолідації українського соціуму навколо національних ідеалів, була вирішальною, оскільки завдяки активності інтелектуальної еліти, яка тоді значною мірою складалась із представників духовних санів, імпульс політичного пробудження українців набув певного оформленого вигляду.

Розглядаючи питання зародження та становлення українського релігійного пресовидання в Галичині періоду Австрійської імперії 1804—1867 рр., необхідно коротко описати ті суспільно-політичні умови, в яких перебувала релігійна спільнота галицьких українців. Однак спершу зробимо деяке термінологічне уточнення, а саме: чи маємо ми достатньо історичних підстав для того, щоби асоціювати певну релігійну конфесію з окремою національністю.

Про генезу ототожнення конкретної християнської течії з галицьким українством йдеться у працях Івана Лисяка-Рудницького. Зокрема, історик пише, що у XVII ст., в часи національних революцій, зокрема змагань за державний суверенітет України, роль репрезентативної конфесії української нації повністю відводилася православ'ю. Греко-католицька Церква відповідно трактувалась як сегмент польської присутності. Після підпорядкування Київського митрополічного престолу Московському патріархату в 1686 р. Українська православна церква втратила автономію і розпочався процес її русифікації. Згодом, унаслідок політики утисків греко-католицької Церкви у Російській імперії, відбулося зосередження її впливу цілковито у межах територіальних володінь династії Габсбургів [7, с. 414—415].

Однак щодо присвоєння етноконфесійних дефініцій тогочасному населенню Галичини історик застерігає від радикального «ототожнення поляків із римо-католиками й українців із греко-католиками», вказуючи, що у другій половині XIX ст. існувала верства населення, яка складалась із освічених греко-католиків, що політично й культурно ідентифікували себе з поляками, й існувала поряд із селянами, які дотримувались римо-католицького обряду, але за мовними та звичаєвими ознаками залишались українцями. Ці дві категорії історик визначає як перехідні соціальні групи, що поступово «зникали у вирі національної боротьби». Незважаючи на це, конфесійна приналежність до греко-католицької Церкви була важливою рисою національної ідентичності галицьких українців [7, с. 424].

Період до першого поділу Речі Посполитої характеризується вкрай незадовільним соціальним становищем духівництва та вірян греко-католицької Церкви. Ситуація змінилася після анексії Галичини Австрійською імперією, уряд якої здійснив низку заходів, унаслідок чого відбулося зрівняння греко-католиків у соціальному

та культурному статусі із римо-католиками. Варто також відзначити дві події, які позитивно вплинули на подальше становлення та зміцнення авторитету греко-католицької Церкви у Галичині та демонстрували сприятливу політику австрійського уряду для піднесення правового, освітнього й економічного рівня греко-католиків. А саме: заборона 1774 р. Марією Терезією на офіційному рівні вживати термін «уніат», який часто в побутовому усному та писемному мовленні міг мати негативну конотацію, натомість ухвалено визначення «Греко-Католицька церква», та надання 1808 р. Львівському єпископату статусу Галицької митрополії.

Політична слабкість імператора Фердинанда I, а також вигідна для галицьких українців адміністративна і мовна політика його наступника, Франца Йосифа I, яку він провадив у перші роки свого правління, дали змогу українському інтелектуальному середовищу вільно розвиватись, поступово позбуваючись польського культурницького впливу, вирізнити власну соціокультурну окремішність та сформулювати істотні питання національного просвітництва, що співіснували із програмою духовного проводу народу.

Упродовж 1820—1830 рр. осередком організованого українського духовно-просвітницького руху, помітними діячами якого були Іван Снігурський, Іван Могильницький, Йосип Левицький, Йосип Лозинський та ін., став Перемишль. Їхня діяльність, окрім духовного проводу, сягала також сфери науки, культури та освіти. За їхньої активної участі засновувались початкові школи та гімназії, створювались і видавались граматики української мови та підручники для учнів гімназій та семінарій.

Учасники перемишльського українського просвітницького кола здійснювали перші кроки у справі заснування української національної релігійної преси. Щодо цих спроб Іван Кревецький у своїй праці «Початки преси на Україні, 1776—1850» згадує про ініціативу Йосипа Левицького у 1843 р. заснувати часопис релігійно-церковного спрямування п. н. «Бібліотека бесід духовних» [5, с. 200].

Дослідник Володимир Пилипович у статті «Початки української релігійно-церковної преси в Галичині на прикладі Перемишля — від ідеї до реалізації» подає повний текст анонсу часопису Й. Левицького, в якому чітко окреслювалися мета, спрямування, структура та цільове призначення майбутнього видання.

Вказувалося, що тематично «Бібліотека...» мала охоплювати «науки християнські і всьо тое, що до вітійства і пастви душ християнських належит; тому і катехетика своє во ній знайде місце» [10].

У тому ж анонсі щодо структури видання зазначалося, що зміст часопису мали формувати насамперед розділи: «Гомілетика», в якому планувалося вміщувати методичні рекомендації для написання проповідей, а також «Казаня, Гомілії, науки при дійствованії С[вятих] Тайн і інших обрядів, різних авторів, а то так, як они во своїх парафіях казали, также пісни духовнії». Контент майбутнього видання повинен був містити ще два розділи — «Катехитика» (статті, присвячені теоретичним і практичним аспектам учення християнської етики та моралі) і «Література» (бібліографія проповідей, лекцій, статей, пісень, рецензій, філологічних розвідок тощо) [10].

Проте цікавим є те, що в цьому анонсі значна увага приділялась мовному питанню. Зокрема, Й. Левицький пише про перевагу «язика галицко-руського» над польським «во 13 циркулах»: у Саноцькому, Перемиському, Жолківському, Самбірському, Стрийському, Львівському, Золочівському, Бережанському, Станіславському, Коломиїському, Чортківському, Тернопільському, Буковинському.

Подаючи такий детальний перелік, автор обґрунтовує необхідність проповідувати мовою народної більшості, яка «від польского во своїм основанії розріжняєся». Далі він згадує три «нарічя, котрі від дільного язика галицко-русского розріжняються», зокрема «нарічіє гуцульское», «нарічіє так називаємих Бойків» та «нарічіє уживаємое в горах Саноцкого, Ясельского і Сандецкого циркулів». Детальніше описавши поширення та специфіку цих діалектів, Й. Левицький вказує, що авторам проповідей і церковних «наук» потрібно враховувати усі їхні лексичні особливості «і так писати, як нарід говорит, але не так, як они навикши в школах до польской бесіди, думают, же кожде слово польское мож на крій руский вивернути» [10].

Важливо тут згадати, що проблема нормування літературної мови — це один з основних предметів дискусій у середовищі галицької інтелігенції, які тривали впродовж XIX—XX ст. З цього приводу, вже 1913 р., Іван Верхратський писав: «Про правопись спорили ми не від нині. Вже Маркіян Шашкевич і Йосиф Левицький ведуть спір о азбуку. Прихильники Кулішівки і Драгоманівки, прихильника і та її заїяли війну азбучну! Так оно і виглядає, хоть все разом мішати не можна. Спір межі Йосифом Левицьким а Маркіяном

Шашкевичем мав підклад зовсім інший, се був напад пустого, невмілого язичя на язык чисто народний. Всі другі спори не дотикали языка, а були виключно правописні і не великої ваги. Розумів ся, правопись унормувала ся тотя, котра оказала ся найбільше поєднана, практична, а нашому языку одвітна» [2].

Сучасні дослідники пояснюють такі суперечності існуванням на той період у межах Східної Галичини кількох українських діалектів, як-от: наддністрянський, бойківський, гуцульський, покутський, лемківський. Саме ця проблема — на який із цих говорів опертись під час створення єдиного правопису, щоб не нехтувати особливостями інших, — була основним аргументом противників використання народної мови [6].

У цій дискусії Й. Левицький позиціонувався як прихильник поєднання етимологічного правопису та граматики старослов'янської мови і критикував прибічників фонетичного правопису. У своїй праці «Грамматика», написаній німецькою мовою і виданій 1834 р., вчений подає своє бачення правопису української мови. Він також активно відстоював власні погляди, публікуючись на шпальтах часописів, що виходили на теренах Галичини [6].

Реакція на «Грамматику» Й. Левицького була неоднозначною. Галицькі русини позицією автора були незадоволені, хоча він невдовзі і почав писати мовою, наближеною до народної. Однак впродовж усього XIX ст. ні грамматика Йосипа Левицького, ні грамматика Якова Головацького, ані інші тематично споріднені праці не стали підґрунтям, на якому б завершилося формування української літературної мови у Галичині [9].

Що ж до «Бібліотеки бесід духовних», то у листі Якова Головацького до Осипа Бодянського від 5 грудня 1845 р. читаємо таке: «Сей то Левицький старався о позволения издавання часописьма духовного содержания (см[отри] “Денница”, 1843), і переміг, переборов всі козні, підступи, зависних, передрозсудних наських і ненаських людей і получив, накінець, право аж із Відня видавати журнал духовний під надписом “Бібліотека бесід духовних”. Тая бібліотека має виходити в Перемишлі від 1846-го года, на рік VI частей по п'ять листів і посвячена буде предметам [г]омілетичеським, катехитичеським і проч. статтям духовного содержания. Ціна пренумерати на рік 1 гульден (золотий ринський) ср[іблом]! Тільки-то потішного на будуще» [14, с. 243].

Хоча губернатор Галичини Фердинанд д'Есте та перемиський єпископ Іван Снігурський і поставились до цієї ініціативи прихильно, та все ж видання у світ не вийшло. Цьому завадив львівський митрополит Михайло Левицький, який «його вбив у самім зароді» [5, с. 200]. М. Левицький, ймовірно, вважав, що коли б журнал розпочав свій вихід, то «в такому разі легко дійти до колізій з іншими релігійними партіями або із закордонними урядами і, зрештою, що злука письменників для такого часопису могла б викликати у деякого думку про утворення між кліром слов'янського товариства» [13, с. 19].

Про факт згортання цього видавничого проекту, знову-таки, йдеться у листі Я. Головацького до О. Бодянського, датованому 26 липня 1846 р.: «Звісно Вам запевне буде, що Йос[иф] Левицький мав намірнення видавати часопись духовного содержания, і що уніатський львівський митрополит перепону ставляв тому издаванню, аж видаватель у Відні у придворній палаті добув позволения до видавання свого журналу. Але що ж, митрополит потрафив знов найти перешкоду хоть переволочи його іздання. Тот же митрополит, котрий в такій почесті у папи римського, що папа благословив молитву, їм сочиненную “со еже непоколібимо в соединены з римською церкв’ю стояти” і надав їй силу сто днів відпусту для кожного, хто його набожно відговорить... митрополит сподівався кардинальський бриль, але якось розвіялося, тимчасом милостиве правительство обдарило його недавно орденом вел[икого] хреста св. Леопольда, таким самим, яким сего року декотрі старостове западних округів Галіції за свое чесне орудування нагороджені були» [14, с. 252—253].

Для того, щоби прокоментувати наведені перипетії, пов'язані із забороною виходу «Бібліотек бесід духовних», та віднайти паралелі, які були б співзвучні цьому випадку, необхідно пригадати епізод із підтримкою М. Левицьким цензури випуску альманаху «Зоря» та забороны розповсюдження у Галичині накладів альманаху «Русалка Дністровая» [8].

Як відомо, учасники «Руської трійці» мали на меті піднести українську народну мову до рівня літературної і прагнули це зробити засобом власного альманаху. У літературному виданні «Русалка Дністровая», що позиціонувалося як таке, що не має чітко вираженого політичного спрямування, саме у мові творів, опублікованих на його сторінках, сучасники помітили політичні мотиви та висловлю-

вали здогади щодо наслідків, які вони могли спричинити в подальшому. Зокрема, соціальний неспокій та політичну нестабільність у Галичині, що впродовж майже всього XIX ст. набували тенденційності серед населення країн Західної та Східної Європи, зокрема й Австрійської імперії. Сам М. Левицький випуск літературного видання «хлопською мовою» вважав недоречним та шкідливим [7, с. 416].

Отже, тотожну «змову» серед представників галицького українського письменництва та спробу утворити політизований слов'янський рух митрополит вбачав й у проєкті «Бібліотека бесід духовних», навіть попри деклароване цілковито релігійне спрямування цього видання.

Важливо мати на увазі, що Й. Левицький розглядав власний видавничий проєкт як органічний компонент своєї душпастирської місії і прагнув використати пресу як ефективний та оперативний засіб донести своє повідомлення до читача зрозумілою йому мовою. Але саме бажання порозумітися зі своїм читацтвом стало однією із причин виникнення розбрату між просвітянами-духівниками, у яких погляди на політичні виклики того часу були різні, а то й суперечливі, що проявлялось у створенні адміністративних перепон, як це простежується на прикладі заборони видавати «Бібліотеку бесід духовних», спалахах азбучних та правописних «воєн», суттєвих розбіжностей в історико-культурній спрямованості, політичних пріоритетах.

Хоча й супроти сказаного ми можемо навести перелік дій М. Левицького, які свідчать про його підтримку популяризації вживання народної мови, а це: активна участь у створенні й випуску підручників та релігійної літератури, таких як «Катехізис» та «Буквар славенського язика», сприяння роботі перемишльського освітнього Товариства священників (1816 р.) та Дяко-вчительського інституту (1817 р.). За його участі було відкрито близько 383 народних шкіл при різних парафіях Перемиської єпархії.

Відомо також, що Михайло Левицький спільно з Іваном Могильницьким домагалися від представництва австрійського уряду сприяти тому, щоби навчання у школах Галичини велось українською мовою, а разом із єпископом Перемишльським Іваном Снігурським зобов'язували галицьких священників проповідувати і навчати народною мовою.

Окрім того, ставши примасом Галичини, М. Левицький 1848 р. був серед засновників та учасників Галицько-руської матиці, проте

критично ставився до спроб шляхтичів українського походження долучитись до українського національного руху. Характерним є випадок, коли митрополит відмовив Леву Сапізі та Володимиру Дідушицькому у переході на візантійський обряд [8].

Такі суперечливі свідчення про діяльність М. Левицького, які з позиції сучасної політичної парадигми можуть видатись украї непоследовними, підтверджують назрівання розриву традиційного зв'язку між Церквою та знаттю. У ситуації політичного вакууму, який утворився між галицькою шляхтою та греко-католицьким кліром, у сукупності із внутрішньо- та зовнішньополітичними факторами, виникали обставини, в яких галицька українська політична та інтелектуальна еліта почала вдаватись до пошуків власної національної та культурної ідентичності. В умовах цієї дезорієнтації в подальшому почали з'являтися такі контрверсійні культурницькі й суспільно-політичні явища, як народовство, москвофільство, полонофільство [1].

Револуція 1848—1849 рр. в Австрійській імперії стала одним із чинників, що стимулювали український національний культурницький та громадський рух у Галичині, важливі віхи якого — це створення Головної Руської Ради із розгалуженою мережею повітових представництв, яку очолив Григорій Яхимович, що був на той час перемиським єпископом Української греко-католицької церкви, та заснування першого українського часопису «Зоря Галицка». Суттєво, що саме релігійно-церковний аспект певною мірою визначав ідейне спрямування та методи діяльності Головної Руської Ради.

Чільні представники Ради, а саме: Григорій Яхимович, Михайло Куземський, Михайло Малиновський, брали участь у роботі дорадчого комітету, створеного губернатором Галичини Францом Стадіоном з метою блокувати діяльність польської Центральної Ради Народової. Управлінські погляди Ф. Стадіона були сприятливими для того, щоби згодом члени митрополичої консисторії змогли очолити український національний рух у Галичині [15, с. 57—58].

Хоча тогочасна політика Відня щодо українців була хиткою та ситуативною, а підтримка їхніх політичних інтересів — реакцією на державницькі амбіції поляків, проте цього було достатньо для становлення українського національного руху, одним із важливих аспектів якого визначалося зародження української релігійної преси.

Перше фактичне релігійне видання на теренах Галичини — це «Поученіа Церковныа», що виходило у Львові 1853—1854 рр. як додаток до «Зорі Галицкой». Оскільки цей часопис був, по суті, друкованим органом Головної Руської Ради, то через низку посередників (окружні ради, декани, духівництво) видавці «Зорі Галицкой» мали змогу звертатись до громадськості для популяризації свого часопису й таким чином збільшувати кількість передплатників. Тобто використовували релігійну сторону життя української спільноти задля розширення своєї читацької аудиторії.

Відзначимо, що «Зоря Галицка» у сучасній історіографії вважається першим українським часописом, матеріали якого публікувались народною мовою, однак у ній значною мірою простежуються тенденції мовних дискусій, які точилися у тогочасному інтелектуальному середовищі. Видання можна розглядати як своєрідний плацдарм, де вели діалог прихильники різноманітних культурно-політичних течій, одні з яких схилились до правописних засад москвофільства, інші ж були прибічниками вживання народної мови [12].

Часті зміни складу редакції суттєво впливали на правописні принципи текстів публікацій видання. Зокрема, «народномовний» період — це 1848—1850 рр., коли редактором газети був А. Павенцький, та частково 1854 р., коли її редагував М. Савчинський. Проте у другій половині 1851 р. та впродовж 1852—1854 рр., коли редакцію очолювали І. Гушалевич, Б. Дідицький, С. Шехович, видання набуло чіткого москвофільського спрямування, у той же час статті часопису друкувались «язичієм». Відзначимо також, що впродовж 1852—1854 рр. тексти газети подавались гражданським шрифтом, а саме на цей період (1853—1854 рр.) припадає вихід «Поученій Церковных».

У період виходу «Поученій...» видавці «Зорі Галицкой» змінили тематичне спрямування видання. Якщо від 1848 р. і до 1853 р. редакція газети здебільшого зосереджувала увагу на політичній тематиці, то з 1853 р. вона позиціонувалася як часопис для «літературного, общепользеного и забавного чтенія», спрямування якого можна охарактеризувати як універсальне [16, с. 116—121].

У редакційній замітці, яка відкривала перший випуск «Поученій...» наголошувалося, що своєю ініціативою редакція прагне задовольнити духовні потреби «каждого истинного Русина», надати читові, яке «наполняет душу премудростію и святостію Божією»,

і буде вмішувати у ньому «слова, бесѣды и оглашенія церковныя, такъ же изясненія обрядовъ нашихъ церковныхъ». Редакція не лише адресувала свої публікації представникам духівництва, а й робила усе для розширення читацької аудиторії, щоби церковні навчання «предваряли недели и праздникі, дабы народъ на тіи дни оуже мѣль чтеніе духовное». У замітці видавці також вказують, що, на відміну від «иныхъ народовъ», у галичан зовсім немає власної духовної літератури, і своїми «Поученіями...» редакція прагнула заповнити цю тимчасову прогалину [11].

В одному з читацьких відгуків, які публікувались у «Зорі Галицкой», повідомлялося, що додаток «Поученіа Церковныя» є важливим джерелом інформації для священників, у якому можна знайти все необхідне для написання власних проповідей та наук. Автор відгуку розглядає цю видавничу ініціативу щодо випуску релігійно-церковного видання як важливу спробу поєднати рух національного літературного просвітництва із християнським богослов'ям [3].

Авторство майже усього матеріалу часопису належало Михайлу Малиновському (1812—1894) — церковному та громадсько-політичному діячеві, педагогу, укладачеві підручників для гімназистів, відомому як співзасновник Головної Руської Ради та театру товариства «Руська бесіда». Упродовж 1861—1866 рр. був депутатом Галицького крайового сейму, в 1869—1870 рр. — адміністратором Львівської архієпархії. У різний час займав посади архідиякона та канцлера митрополичої консисторії, генерального вікарія, секретаря митрополита Йосифа Сембратовича.

У своїй інтелектуальній діяльності виступав як історик Церкви й релігії, автор численних богословських студій та публіцистики. Його статті, що друкувались на сторінках галицької преси, торкалися здебільшого тем церковного та громадсько-політичного життя українців Галичини. Написав більшість книг релігійної тематики, виданих Галицько-руською матицею. Щодо правописної дискусії, то М. Малиновський був серед опонентів застосування латинського алфавіту. З 1860 р. перейшов на москвофільські позиції [4].

Основний жанр усіх публікацій «Поученій Церковныхъ» — це настановчі та богословські проповіді, подані у формі «слів» та бесід. Умовно їх можна поділити на чотири тематичних блоки. Перший — це принагідні бесіди та «слова», зокрема: «Бесѣда въ недѣлю о Мытарѣ и Фарисеи», «Слово на недѣлю о блудному Сынѣ», «Бесѣда

въ день праздника входа Иисуса въ Иерусалимъ», «Слово въ недѣлю Самарянина», «Слово въ недѣлю о Слѣпомъ».

Другий тематичний блок — матеріали з історії християнських свят та обряду («О праздницѣ входа Иисуса Христа въ Иерусалимъ», «О праздницѣ Пасхи», «Праздникъ Благовѣщенія», «Праздникъ вознесенія Господни», «Праздникъ Рождества Христова», «Праздникъ Богоявленія», «Праздникъ покрова пресв. Богородицы» тощо).

Третій блок публікацій — це житія святих («Житіє св. Григорія Назіанина или Богослова», «Житіє св. Іоана Златоустого», «Житіє св. Григорія», «Житіє св. Григорія Ниссаго»). Відзначимо, що статті цієї тематичної групи почали вміщувати на шпальтах видання тільки у другому річнику.

Четвертий тематичний блок — катехізисні проповіді, в яких автор порушує питання просвітницького й релігійного характеру. Зокрема, у статті «Катехизическое слово въ недѣлю 14 по сошествіи св. Духа», повністю присвяченій поняттю «релігія», розглянуто історію його виникнення та подано приклади вживання у різноманітних історичних й філософських працях античності та середньовіччя. З богословської точки зору описано види релігії, подано роз'яснення щодо її мети, обґрунтовано необхідність релігії як об'єктивного незмінного атрибута природи людини.

У наступній статті цієї тематичної групи п. н. «Катехизическое слово въ недѣлю 16 по сошествіи св. Духа» йшлося про комплекс богословських наук: подано загальний огляд теологічних дисциплін, розглянуто аспекти методики їх викладання. Автор також здійснює детальний опис природничих, гуманітарних, прикладних та фундаментальних наук, визначаючи їх як «підготовчі» до богослов'я, зокрема фізики, географії, палеонтології, медицини, історії, антропології, філософії. Закцентуємо на тому, що М. Малиновський трактує і філологію як прелегомен до науки богослов'я, що в контексті тогочасних правописних дискусій уводить мовну проблематику в теологічний вимір.

Варто також відзначити статтю «Наука о человекѣ, о его тѣлѣ и души» М. Малиновського, у якій поєднано тогочасні наукові погляди на природу людини із теологічними. Висвітлюючи структуру духовного та матеріального аспектів людського існування, автор детально аналізує тогочасні знання з фізіології та анатомії, вибудовує чітку ієрархію наук та окремих дисциплін, в яких плюралізм

підходів до вивчення феномену матерії, психіки, соціуму, політики суворо підпорядкований єдиному напрямку пізнання — розкривати у всякій формі буття Боже провидіння.

Характерно, що в згаданих катехізисних проповідях з богословських позицій здійснюються спроби пояснити ті аспекти буття, право трактувати які ще в епоху Просвітництва апологети матеріалістичних учень та прибічники емпіричного способу пізнання намагалися залишити за собою. Унаслідок розриву між наукою та релігією відбувся перерозподіл їхнього впливу на різні сфери гуманітарного та природничого знання. За релігійними інституціями залишалася змога розробляти питання етики та моралі (хоча в умовах секуляризації це не є обов'язковим), частково «заходячи» на територію культури та політики, натомість трактувати та вивчати інші прояви буття залежно від спеціалізації та галузі залишилися цілковито в компетенції офіційної науки.

На нашу думку, в «Поученіях Церковных» знайшов своє втілення нереалізований задум Й. Левицького створити для галицької аудиторії газету духовного вмісту. З одного боку, видавці часопису мали на меті надати інтелектуальну опору для галичан-українців у слідуванні свого християнського обряду, з іншого — проблематика катехізисних проповідей із тематикою, манерою аргументації, притаманним стилем створювали базис для можливості формування у читача світоглядної системи, що ґрунтувалася на релігійних засадах, в які інтегрувалися тогочасні актуальні тенденції наукового знання.

1. *Вільчинський О.-Д.* Комплекс уніятизму [Електронний ресурс] / о. Орест-Дмитро Вільчинський. — Режим доступу: http://risu.org.ua/article_print.php?id=48114&name=religious_digest&_lang=ua&.
2. *Верхратский І.* Не віднинішня заморока / Іван Верхратский // Руслан. — 1913. — Ч. 64.
3. Довѣрительные письма изъ Будина // Зоря Галицкая. — 1853. — Ч. 28.
4. Енциклопедія Українознавства : слов. частина : перевид. в Україні. — Л., 1994. — Т. 4. — С. 1448—1449.
5. *Кревецкий І.* Початки преси на Україні, 1776—1850 / Кревецкий І. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. — Л., 1926. — Т. 144—145. — С. 185—208.
6. *Лесюк М.* Формування української літературної мови в Галичині в умовах австрійського режиму / Микола Лесюк // Галичина : наук. і культ.-просвіт. краєзн. часопис. — 2003. — № 9. — С. 145—154.

7. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе : у 2 т. / І. Лисяк-Рудницький. — К. : Основи, 1994. — Т. 1 / пер. з англ.: М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. — 554 с.
8. *Мельник І.* Перший львівський кардинал Михайло Левицький [Електронний ресурс] / Ігор Мельник. — Режим доступу: zbguc.eu/node/25978.
9. *Мозер М.* Йосиф Левицький як борець за культуру «руської» (української) мови / Міхаель Мозер // *Confraternitas* : ювілей. зб. на пошану Ярослава Ісаєвича. — Л. : Ін-т українознавства, 2006—2007. — С. 447—460. — (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність ; вип. 15).
10. *Пилипович В.* Початки української релігійно-церковної преси в Галичині на прикладі Перемишля — від ідеї до реалізації [Електронний ресурс] / В. Пилипович. — Режим доступу: <http://www.cerkiew.net/page.php?23>.
11. *Поученіа Церковныа.* — 1853. — Ч. 1.
12. *Райківський І.* Мовно-правописне питання в українському національному русі Східної Галичини 1850-х років (За матеріалами тогочасної періодики) / І. Райківський // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія: Історія. — Т., 2011, вип. 2. — С. 206—214.
13. *Романюк М. М.* Українські часописи Львова 1848—1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Л. : Світ, 2001. — Т. 1 : 1848—1900 рр. — 744 с.
14. «Русалка Дністровая» : док. і матеріали / упоряд. Ф. І. Стеблій. — К. : Наукова думка, 1989. — 542 с.
15. *Сухий О.* Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. — Л., 2003. — 498 с.
16. *Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст. : іст.-бібліогр. дослідж.* — Л., 2007. — Т. 1 : 1812—1890 рр. / уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (кер. проекту), Л. В. Снісарчук. — 560 с.

Олена Макаrchук

ДО ДІЯЛЬНОСТІ ГАЗЕТИ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ «ХЛІБОРОБ» (1891—1895 рр.)
(На матеріалах листування Михайла Павлика
та Михайла Драгоманова)

Розглянуто процес зародження і становлення органу Русько-української радикальної партії — газети «Хлібороб», відображений у лис-